

ZINEMA

ANAI ARTEKO GORROTOA : GIPUZKOA ETA NAPARROA.

Naparroa eta Gipuzkoaren arteko gorrotoak sustraiak ditu oso luzeak eta zaarrak. Antxiña antxiñakoak dituzu: amairugarren gizaldiaren asieran Gipuzkoak alde egin zion Naparroari, Kastillarekin bat egiteko.

Arrezkero, bien artean, ez da burrukarik falta izan euren bitarteko mugaren zear: Lazkano, Amezketeta eta Berastegik, irurak zeukaten "fortaleza" bana, bakoitzak bertatik naparrieri erasoteko...

Lan onetan histori zeatzak eta asmakizunak naastean dabilta: 1329'an Naparroako agintariak Lazkanoko Jaunen seme Semeno artu zuten preso Olazagutian eta Tiebasko gaztelura eraman. 1936'an, berriz, Lazkanoko Jaunen seme Borja Arteaga dator Lazkanora naparrekin bat eginda, Gipuzkoaren aurka. Bi ekintza auetatik sortzen da histori onen aria.

ANAIARTEKO GORROTOA NAPARROA ETA GIPUZKOA

O/. Gela arrunta bat zuriz. Gaua.

Erdiko paretan Sabino Arana Goiriren lauki bat. Eskubitan ikurriña; ezkerretan arramario bat eta erdian maia iru aulkirekin. Arramarioan radio bat.

OFF/ Larunbata da gaur eta batzokiko maiburuen billera. Bederatzi lagun. Une onetan billera amaitu dute. Aulkietatik jeikitzen dira euren artean izketan. Batek radioa pizten du.

RADIOAK

...en Africa. No se sabe con certeza si son las kábilas del Protectorado de Marruecos o los militares españoles con algún Tábor de Regulares. Más bien parece esto último porque el General Franco se ha movido de Canarias al Africa. Pero, no temais ciudadanos de la democracia porque la República aplastará

con sus botas estas cucarachas. Sucesos: un tranvía ha atropelado a un burro...

(Apagan la radio. Berri oiek entzutean guztiak gelan gelditu dira irten gabe.)

BATEK

(Kantuz letanien antzera)

Ezpañiako gauzak...

BESTEAK ALKARREKIN

Ora pro nobis.

(Geienak praka "mil rayas" eta alkondara zuria daramate. Lanetik etorriden batek prakak eta alkondara urdiña "maoiezkoa". Illea kokote aldetik garbi eta patillak erdizka. Albar-keta zuria geinek edo urdiñak.)

JOSEBAK

(mai-burukoak)

Españolen arteko arazoek. Eta, guri zer? Konpondu ditezela nai duten bezala.

MANOLOK

(Idazkariak)

Or konpon, Mari Anton.

LUISEK

Goazen mus-aldi bat egitera.

JOSEBAK

Ni etxera nijoak biar goizean perretxikotan joan nai diat-eta.

LUISEK

Ba omen zeudek gibelurdiñek... (Besteai) Onek arrapatutako gibelurdiñekin biar merienda-aparie emen...

(Badoaz gelatik)

O/1.-Kalea. Goizean.

OFF. Gaur igandea degu, uztaillaren emeretzia. Goizeko zortzirak, Mezetara joateko ordua. Orregaitik datoz ain serio eta emakumeak mantilla beltzekin, errosarioa eta liburua eskuetan dituztela... Bide-ertzean General-Motors kamioneta bat dago amar toneladakoa eta bere barruan zortzi barrika ardo. Txoferrak kamionetatik irten du eta jendea dauka bildurik inguruan. Lazkaon gaude: Lazkanoko

Jauntxoan errian. Milla bederatzireun eta ogeita amasei garren urtean.

(Kamarak goitik, gero gerturatu eta txoferraren plano bat eman).

TXOFERRAK

Al amanecer venía yo de la Rioja por la carretera de Estella...

(Txoferrak prakak illun eta alkondara zuri).

0/2.-Bidea. Goiz-aldea baiña oraindik illun.

Kamioneta dator Estella-bidean eta bere argietara parapeto bat ikusten da kamiñoa itxizten duena. Txapelgorriak eta fusillak.

BATEK

(Parapetorik)

Alto, quién vive?

TXOFERRAK

(Kamioneta gelditu eta leiotik)

-No disparéis, camaradas.

PARAPETORIK

Qué camaradas ni qué ostras! Viva Cristo Rey! Aquí no pasa ni Dios!

(Kamara urrutiratzen da eta bost txapelgorri ikusiko dira txoferrarekin eztabaidan. Aizkenean gurdi bat erditik kendu eta pasoa uzten diote libre)

0/3.-Kalea.Goizean

(Kamioneta. txoferra eta abar, lenago bezala:0/1)

TXOFERRAK

Les dije que no era mío el camión y a ver qué le iba a decir yo al dueño del camión y del vino. Si vosotros estuvierais en mi lugar, qué haríais? Les dije. Y entonces, me dejaron pasar.

(Une artan txirrindulari bat dator Beasain alde-tik. Txapelik gabe. Beltza eta patilla luze. Praka panazko eta aldondara urdin).

TXIRRINDULARIAK

De parte del Comité de la C.N.T. que los vehículos para Beasain que pasen inmediatamente porque van a volar el puente.

(Badijoa aurrera)

JXTOK

(Agure xaar melarra. Praka eta alkondara zaar-rak. Burutzik eta kaskoa soillik. Barrikardoeri bigaratzuz)

QUE VOLEN! Que volen!

(Txoferra kamioira igo eta badoa bidean. Jux-

to gelditzen da bakarrik eta triste kamionetari begira)

0/4.-Kalean. Egunez.

OFF.-Burrukaren berri zabaldua errian. Aste-lena gaur. Jendeak ez dauka lanera joateko gogorik. Zer egin bear danik iñok ez daki eta or dabilta bata mendian perretxikotan, bes-teak errekan arrantzan, geienak taberna zuloan, zenbaitzuk pelotan edo futboleant. Luis eta Joseba datoz alkarizketan.

JOSEBAK

Zer egin bear degun? Ezer ez. Au euren ar-zoa da. Alkar jo nai badute, jo dezatela alkar. Alkar il nai badute, il dezatela alkar... Gurt, zer..?

GIOIA -- 1

ANAIARTEKO GORROTO

1/- BIDE ZABALA. ARRATSALDEZ.

Lazkautik Ataunerako bidea. Txirrindulari bat dijoa Ataun aldera. Mutil gaztetxo bat da. Kamarak bere ondoren. Errebuelta batetik irtetzean, bidea itxita dago sakuz eta traste zaarrekin, trintxera baten antzera. Txapelgorriak eta fusillak agertzen dira trintxera gaiñetik. Mutikoak jira-bira egiten du Lazkano alde-ra. Bitartean kamarak bijoaz gerturatzen zer diran ikusteko: dozena bat mutil daude jazke-ra arruntekin, lanetik etorrira bezala. Buruan txapelgorriak eta eskuetan fusillak. Eun metrora baserri bat ikusten da kamiño-ertzean eta bertan jende pilloa nabari da txapelgorriz. Txirrindularia aurrera doa erriruntz. Kamarak bere ondoren zati batean eta gero Lazkanoko ikusmira orokor bat... Tituloak eta abar plano oietan impresionatuak.

2/- LAZKANOKO JAUNEN PALAZIOA.

ILLUNTZEN ASITA.

Jauregiaren aurpegiaren bista orokor bat. Kamarak atzera jiratu eta aurreko orman, Monjetako etxearen orman, dagoen marmol zurizko plaka bateri gertutik begiratu. An dau-de Lazkanoko Jaunen gaurko titulo guztiak: OFF/ "Duque del Infantado, marqués de Val-mediano... y Señor de Lazzano."

TXIRRINDULARIA (palazioan sartzen)

-ERREKETEK ATAUNEN DAUDE.

Sartu eta ezkerretara sukaldea dago. Bertan

Batzokiko Batzordearen iru lagun daude bilduta. Iru mutil gazte eta palazioko zaindari-etxeoandrea. Aueri itz egiten die txirindulariak. Cocina-economicadun edozein sukalde. Txirindulariak itz egin ondoren:

OFF/ Erreketek karlista-soldaduak dira. Beuroen ezagupidea txapel gorria da. Ogei milla jeiki omen dira Nafarroan Errepublikaren aurka.

BATEK

-LISTA GUZTIAK ERRE. ETA ZUK (bateri) ARTXIBOA BESAINERA ERAMAN.

Cocina-economica artan erretzen dituzte paperak. Beste artxiboko liburuekin pardel bat egiten dute. Ondoren etxetik irtetzen dute.

Gaua da kalean. Ikurriña eurokin daramate-

3/-GELA ILLUNXAMARRA, KALEAN

GOIZA DA.

Sotano antzeko gela uts bat da. Kutxa zaar bat eta aulki luzanga bat.

Badu leiotxo bat ere aldamenean. Erriko zubia ikusten da bertatik. Iru amonaxo, bi neskazar, lau mutiko, iru neskakil, etxeko jaunna eta onen lagun adiñeko bat, itsasoko kapitana, sartuaz:

KAPITANA

-GORDE OGI AUEK KUTXA ORRETAN.

Iru ogi aundi dakarzuki. Neskakil batek diotza:

NESKATILLA

-OSABA, AU BILDURRA! EZER EGINGO OTE DIGUTE? ZUK EZ DEZU BILDURRIK?

Emakume batek ogia gordetzen ditu kutxa zaarrean. Nun gordetzen diran begira doa kapitana.

KAPITANA

-ITSASOAN NEKE ETA ARRISKU ASKO PASA DITUT. AIEN ONDOAN AU EZ DA EZER.

Leioan kanpora begira dagoen andra bate, barrura begira

ANDRE BATEK

-ARA, OR DATOZ... TXAPEL URDIÑAK ETA TXAPEL GORRIAK...

ETXEKO JAUNAK

-TXAPEL URDIÑAK..? OIEK ZER OTE DIRA..? TXAPEL GORRIAK BETIKO KARLISTAK DIRA, BAIÑA TXAPEL URDIÑAK...!

KAPITANA

-TXAPEL URDIÑAK, EDO TXANO URDIÑAK,

FALANJISTAK DITUZU...

Guztiak leiora urbildu nai dute. Zubitik pasatzen ikusten dira, euren buruak petrillen atzetik izkutatu nairik. Txapelgorriak eta txaño urdiñak alkarrekin; gerora soldaduak ere bai. Ez da tirorik. Bandera española (gorri eta ori) danen aurretik.

4/-PALAZIOAN BERRIRO. GOIZA

Alferez falanjista bat dator aurretik. Beltxarena, ille kirrua eta beltza, lerdena eta oso gaztea. Buzo urdiña eta ugalk beltzak, pistola gerrian eta buruan soldaduen antzeko, bi puntako txano urdiña, erdi aldetik galartsu gorria eta muturreko borlatxoa ere bai, gorria. Bere ondoren datoz kapitan bat eta bi teniente txapel-gorri. Atera gerturatzean zaindarien etxe-koandrea atera zaio bidera. Kurtiñapetik zegoen sukaldeko leiotik begira kalera eta gizona ikusi duanean saltaka atera da.

ETXEKOANDREA

-ENE SEÑORITOA! ONGI ETORRIA ETXERA.

BORJA ALFEREZA

-Okerrik egin aldute etxean? Danok ondo zerate?

ETXEKO ANDREA

-BAI, JAUNA. DANA ONDO DAGO. ERRESPETO AUNDIZ IBILLI DIRA ETXEAN...

BORJA

-ORRELA OBE DA...

Alferez falanjista izketan txapel-gorriekin ari dan bitartean.

OFF/ Alfereza Borja Arteaga da, Lazkanoko Jaunen semerik gazteena. Aizkeneko bost urteetan, Errepublikako urteak, etxe onetan igaro izan ditu bere udarako oporraldiak.

BORJA

Reketeen kapitanari:

-Kapitana, zure eskuetan uzten dut nere aurrekoen etxea.

Txapel-gorriak barrura sartzan asiko dira... Borja eta bere falanjista taldea aurrera doa, Columna Cayuela osoarekin, Gipuzkoa konkistatzen...

OFF/ Rekete konpañi bat gelditu zan Lazkanoko Jaunen etxean, Beasaindik Zumarragara bitartean frente jakiñik ez zegoalako. Napparoako gudari talde guztiak Irundik Beasain arteko bideetatik zetozen. Ezkerreko alde osoa gelditzen zitzaien ergel. Zumarraga

aldetik erasorik ba'zan, ordurako zegoen gordeta reketek konpañi bat Lazkanoko Jaunen jauregian.

(Bitarte onetan kamarak Olaberri gaiñetik eman lezake Zumarragarako partea.)

5/-LEMONAKO AITZAK

OFF/ Zazpi illabete pasa dira borjak Lazkanetik alde eginda gero; Gipuzkoako mendiak zearkatu dituzte bien bitartean burruka bizian... eta Bizkaira eldu. Lemonako aitzak, aitz gogorak. Burruka latza. Gaillurra arrapatu ezin... Alde bietatik, zenbat odol-ixurtze, aitzak gorritu arte...Borjaren gorputza zerraldo batera jaso dute.

(Bitartean panoramika batzuek Ernio ingurutik eta Bizkai aldera Lemonako aitzeeetan amaituz.)

6/- Taberna.Egunez. Lazkano

Ezkerretik mostradorea eta eskubitik, mai luzanga bi. Bigarren maiaren barruko muturrean, paretaren kontrako txokoan bi apaizgai gazte, ogei urte ingurukoak, biak beltzez txapela, txamarra eta prakak, bizkarra ematen. Euren aurrean txapelgorri brigada bat. Izketan diardute:

BATEK

Gogorra izan al da Lemonakoa?

BRIGADAK

Ez dakizute ondo. Ederretik libratu zerate.

BESTEAK

Bai, zuek "voluntarioak" eskatu eta gu, apaizgaiak, "voluntario" izatera beartu...

BRIGADAK

Bai, ordena ori gendukan eta orretxegaitik ibilli izan zerate gurekin bateginda guda-ariketarik egiten mendi auetan zear...

BATEK

Ezkerrak Marco itsasoko pillotua zalari eta nere aita itsas-kapitana. Alkar ezagutu ez balute, an izango giñan gu ere Lemonako aitzeeetan...

BESTEAK

Adieraiguzu an gertatua.

BRIGADAK

Negu osoa mendian aterperik gabe... Euria eta bisutza, elurra eta kaskabarra... Ezurreta-riño bustiak, otza ezur-muiñetan, izotza kokatu zaigu biotzaren erdian...

BATEK

Zer ari zera, gizon..?

BRIGADAK

Guda anker eta zital onek maitasuna antzutu digu barnean... Ezin dut Lemonakoa burutik kendu. Zubi baten ondoan geuden geure buruak erreka-ertzeetan gorderik... Egunsentia, sutautsaren kolorea galduta, Urdiñez jazten ari zan... Mendi arren gaillurrean genduzkan begiak josita. Goi artan bazan ezer; guk ordea ez jakin zer...

BESTEAK

Zenbat ziñaten..?

BRIGADAK

Giza-seme asko. Bat-batean kañoi-burrunda aidean... Mendi-inguru osoa sutan... Ondoren ogeita amar egazti zaar aitze-muiñotik zear beuren bonbak uztutzen... Baillara guztia bete zan zarataz eta iskanbilla arrek lasaitzen zigun biotza...

BATEK

Luze iraun al zuten bonbardeoak..?

BRIGADAK

Kañoi eta egaztien artean ordu pare bateko lana izan zan danetara. Turutak urratu zuan ixil-aldia. Jeiki nintzan lurretik eta mutillak ondoren nitula, ekin diot mendian gora. Borja eta bere eskudra eskubitik.. Ez zan ezer ikusten iñun.. Ametralladora batek esnatu nindun: ta-ta-ta-ta-ta-ta-ta...Ondoren garraxia, santzoa, madarikazioa... Borja ikusi nuan erortzen...

BESTEAK

Eta..?

BRIGADAK

Lurrari josita gelditu giñan al zuana al zuan tokian, lapak aitzari baiño elduago...Burua jasotzen zuanari zuloa egiten zioten txapelean... ildakoak ez zuten garraxirik egiten; zaurituak, ordea, ixildu ere ez...

BATEK

Luzaro orrela..?

BRIGADAK

Illunduta, turuta-otsa berriro, zaurituak eta illak jaso, ta berriro erreka-zulora... Amaiera gabeko gau luzea berriro... Oste berriak etorri ziran laguntzera... Berriro kañoiak, berriro egazkiñak, berriro zarata, beia, autsa... Sukarra odolletan eta zorabioa buruan...Turuta berriro eta

bagoaz goruntz... Jeiki eta etzan, etzan eta jeiki, beti babes baten bila...Tiroa emendik eta tiroa andik; esku-bonbak arrika nun-nai...Eldu gera erpiñera eta iges zijoan gazte gizarajo bateri sartu dizkiot bost tiro pistolatik...Eskuak zikindu ditut odolez..!
(Negar itxurak artzen ditu eta pattarra eskatzen dute irurontzat. An uzten ditugu).

7/- Beneditarren eliza. Egunez. Lazkao.
Borjaren aldeko illeta-ospetsuak egin dira, Amaitzen. Il-kutxa galanta aldara nagusian eskubitara ipintzen dute. An dago benetan, arkupe batean. Aurrez-aurre Oquendorena dago, beste arkupe batean. Oquendorenari SEMENO ipiñi bear zaio. Borjaren guraso eta aideak. Erria ere bai. Alkateak eskua ematen dio aitari. Kamarak SEMENOn il-kutxa ere erakutsi.

ALKATEAK

Le acompaño en el sentimiento.

AITAK

Estoy muy orgulloso porque ha muerto por Dios y por España.
(Une onetan kañoi zaratak, rekete, falanjista, soldadu, moro, italiano, Condor alemana...eta abar. Irudiak bata bestearen gaiñetik...)

8/- Beneditarren liburu-gela. Lazkao.

Gaua.

OFF/ Borjaren arazoa dala-ta emen nabil, an elizan dagoen SEMENOn azarnak billatzen. XIVgarren mendeko librua topa det. Bertan Cámara de Comptos dalako Iruñakoari buruz ari da idazleak eta esaten digu 1313an naparrek Lazkanokoen gaztelua menperatu zutela: "Quod navarri expugnauerant fortalezan de Lazkano." Zenbat kostatu zitzairen naparrerri Lazkao menperatzen eta orduko bitxikeri guztiak dakarzki kopia onek. Gorrotoa nun-nai. SEMENOn berri ere topatu det beste kronika zaar batean. Salatarien bitartez napar Merinoak SEMENO arrapatu zuen Olazagutien eta Tiebasko gaztelura preso eramán. Baiña arazo au, geroko kontua degu. Semeno Lazkanoko Jaunen semea zan Borja bezelaixe. Arbola baten kimuak eta emaitzak... Aaa...! Ao-zabalka asi naiz... Loak artuko nau... A zer logurea daukaten... (Loak artzen du).

9/- Beneditarren aldara nagusia. Lazkao. Gaua. Illun

Semenoren kutxa irikitzen da eta barrutik Semeno agertzen da. Salto egiten du aldarara. Gezia eskuetan, lepotik txintxilika adarra, belaunetarañoko kapusaia, belaunak narrugorri, amantarrak eta abarkak oiñetan, gerrian ezpata motza. Mutil sendoa gaztain-kolorekoa, begiak ezti, sudurra kako, bekokia zabal, burua arro, tximia luze... Sendoa eta lerdena batera. Gaztea oso..

SEMENO

(oska)

Borja, borja jeiki adi eta ator onera.

(Borjak kutxatik irteten du eta aldarara salto. Buzo urdiña, gerriko pistolarekin larruzkoa eta beltza, txano urdiña borlatxo gorriarekin. Mutil gaztea au ere, beltxarena, arpegi luze, matasa beltz...)

BORJA

Zer dezu?

SEMENO

(Alkarri gerturatuta)

Naparrak, gure etsairik okerrenak, ekarri dituzu Lazkanoko Jaunen etxera..? Ez al dituzu zure aurrekoen ibillerak ezagutzen, ala..? Bizi osoan naparrekin burrukan ibilliak gaituzo eta zuk orain naparrak dakarzkuzu etxera..!

BORJA

Naparroa eta Arangoi, Katalunia eta Kastilla, Gipuzkoa eta Bizkaia, Leon eta Galizia... denak bat egin zuten aspaldian eta batasun ori sakratua da..

SEMENO

Eta, moroak..?

BORJA

Oiek bota zituzten Espaiñetik kanpora.

SEMENO

(Asarre eta geldu egon eziñik)

Baña, naparrak beti izan dira gure arerio eta etsai. Oiek gure etxean sartzerik ez dizut sekulan barkatuko.

BORJA

Konpreni zazu Espaiñaren onerako egin degula.

SEMENO

Hispania osoa moroz beteta zegoen; baña gure erri-aldetara ez ziran sartu. Inguratu ziranak bultzaka bota dituguz Kastillan zear...

Burruka luze aspergarri oiek ba zituzten beure pake-uneak... Eta, tarte oietan zer egiten gendun bai al dakizu..?

BORJA

Ez dakit ezertxo ere.

SEMENO

Geure artean burrukak egin. Gu ta gure etsaien artekoak.

BORJA

Eta, zeintzuk ziran zuen etsai oiek?

SEMENO

Etsaia beti izaten da auzokoa. Gure auzoan naparrak bizi dira.

BORJA

(Semenori goitik beera begiratzen dio)

Eta, zergaitik egiten zenduten burruka naparrek? Politika arrazoiren bat izango zenduten..?

SEMENO

(Borjaren itxurak arrituta)

Zer politika eta politika-ondo, gero... Indarrak neurtzea zan geure politika eta bide-batez abereak arrapatu...

BORJA

Lapurretan, beraz...

SEMENO

Bein burrukan asi ezkeroz, lapurretak ondoren datozte...Baña, zuk gure etsai naparrak zergaitik sartu dituzu geure etxean..?

BORJA

Naparrak gure lagunak dira.

SEMENO

Geureak ez. Nola liteke lazkanotarren kontra ekartzea..!

OFF/ Ekin zioten luzaroan eztabaidan. Etzuten alkar entenditzen, seireun urteko utsunea baiño aundiagoa zeukaten bien artean...

(Aldara batean Inazio deunaren irudi bat agertzen da sotana beltzez. Alkar-izketa artara esnatzen da eta salto arek ere. Salto egitean jantziak aldatzen ditu: sotana beltza utzi eta Amedis eta Galaor'en antzeko jantziekin dator beste biengana. Ona nola ibilli oi zan Azpeiti aldean Arevalotik etorritako Korteko pajea:

"Vestía el joven desgarrado y vano, traje acuchillado de dos vistosos colores, capa abierta, calzas y botas ajustadas, espada y daga al cinto, y, sobre la erguida cabeza de rubia

cabellera, cuyos bucles caían hasta los hombros inclusive, la gorrita de escarlata (divisa del partido oñacino), tocada de pluma gallarda y ondulante."

Semenok eta Borjak, biak, arrituta begiratzen diote).

IÑIGO

Semenok arrazoi. Gipuzkoarrok beti ibilli gera bat-eginda kastillarekin Naparroaren aurka.

SEMENO ETA BORJA

(Biak batera)

Eta, zu zein zera? Nor zaitugu?

IÑIGO

Zuetako bat eta zuen tarteko bat. Zuen bion arteko tartean bizi izan nintzan. Loiolako semea naiz eta Oñaztarra zuek bezala eta Lazkanotarren senitarteko. Alkarrekin burrukatu gera Lazkano eta Loiola Naparren aurka, bai Beotibarren eta baita ere Ondarrabian.

SEMENO

Ori, ori Loiola. Gizaseme au ez dakit nundik sortu zaigun...(Borjaren gaitik diotza). Gure gizarra guztiak aldatuta dator. Ez ditu ba, gure etxean naparrak sartu..!

IÑIGO

Gu denok oñaztarrak gera eta Kastillari lagundu diogu Naparroa menperatzen Beaumontarrekin batera, auek ere oñaztarrak bait dira... Leringo Kondea eta Najerako Kondea, biak ditugu lagunak; Agramontekoak, berriz, etsaiak eta napar geienak dira agramontarrekin...

(Semenok eta Borja alkarri begiratzen diote eta kifu egiten diote alkarri esanaz bezela: nungo zoro-etxetik atera ote da pailaso au?)

SEMENO

Ez dizut tutik entenditzen, baiña poztutzen naiz nerekin bat etortzea naparrak gure etsaiak dirala esaten dezunean. Eta, onoko txapel-txiki oneri, neuk emango geure etxekoen berriak, jakin dezan bein-betiko zenbat kalte eta naigabe eman dizkigun Naparroak geuri.

(Semenok Borja besotik artu eta badoaz odeitan, laifio artean galdu arte. Iñigo, bere aldarara).

10/- **Lazkanotarren gaztelua Egunez. 1329 urtea**

OFF/ "Quod navarri expugnaverant fortale-

zam de Lazkano" dio Iruñako Cámara de Comptos'en dagoen liburu zaar batek. Fortalezaz itz ori oraindik ere lazkaotar baserriarrek beuren gogoan dute eta orrela deitzen diote Beeistein baserriaren azpitik dagoen soro bateri, muiño borobil batean. Muiño orretatik ikusten dira bai Ataungo bidea eta baita ere Segura aldetik, Olaberrian zear, datorrena. Bi bide oiek zituzten naparrek Lazkanori erasoteko. Eta, 1331an eraso ziotenean, Seguran zeukaten naparrek euren kuartel jenerala. 1936an ere, bi bide oietatik etorri ziran rekete eta falanjisteen erasoak: talde bat Etxarri-Aranazetik Lizarraustiko atera eta andik beera Ataunera, Ataundik Lazkanora; beste taldea Alsasutik Zegamara eta Seguran zear Beasainera eta ara eldu baiño lenago Olaberriatik Lazkanora. Bi bide oiek ikusten zitun Semenoren etxe-fortalezak.

(Kamarak gaztelu baten ormak erakutsi eta ondoren Beistingo muiñotik ikusten diranak Ataun aldera eta Olaberri aldera).

11./-Albitxu baserria. Egunez.1329

OFF/ Albitxu, Goierriko baserrien antzekoa da. Sarreran, kanpotik, liñarria topatuko degu. Liñarri orren gainean jotzen zuten, liño-mazoarekin, eunezko soñeñoak egiteko bearzan liñoa. Aurrean, sarrerako atea. Atalburuan egurrezko gurutze txiki bat josita, Erramuegunean bedeinkatutako erramuearekin egina... Sarrerako ate onez gainera badira beste bi ate ere: bata ikulluko atea eta beste mandiorako atea. Sartu gaitetzen ikullu atetik: ate-atzean akuilluak eta lurtean uzta. Beste ate bat sukaldera sartzeko eta parean ikullua etxe aihako luzea. Ikullu eta sukaldearen bitartean egongo dira nekazari-lanabesak: segea, sega-potoa, itaia, lastoa mozteko epaia, laiak, atxurraik aizkora eta abar... Oien ondoan ganadu-janak eta goiko solairuan gari, baba eta ganaduari emateko beste aleak. Ezkerreko atetik sartuta sukaldia: aurreko orman sutokia. Sutokian su-burniak suari euzteko zabaldu gabe eta erdian eltze-burniak eltzeari euzteko. Orma zaarrea auspoa, talaburnia, talomantue, talo-ola, burrunzia, sargagia eta krisaillua. Suaren atzean su-atzeko burnia erdian talaburnia eukitzeko txapaldatxo batekin egon oi da.. Tximiñiko kanpai-ingu-

ruan pertz oria eta pertxotia, tupiñak, almaiza eta almaiz-eskua kandelarekin eta krisaillua. Sukaldeko paretetik duela atakea, etxe-kanpoan, labea eta labe-atakarren ondoan labe-endaia ogia labeetik ateratzeko eta zatar-endaia labeko sorua garbitzeko. Eskubitako paretan orromaia, paretan zintzilik iriñaulkia eta orromai-barruan baia iriña pasatzeko. Beste paretan dago zizallua, apaixoarekiko arramario txiki bat eta apalaxo oietan egurrezko kutxara eta sardeak, egurrezko txaliek... Solairutik zintzilik kaiku eta esne-pertza; baita zezina eta urdai-zati aundi bat ere. Suaren inguruan aulki bajuak. Lo-gelak atea sukaldetik du. Ogeak sokazkoak dituzte beuren soruak, bere azpiak, eta gainean txurikenezko lastaideak. Oge-ondoan kutxa ta kutxa barruan kutxatilla. Ogearen gaikaldean, gurutzea.

(Kamarak erakutsiko ditu xeetasun guztiak).

12./- Sukaldia. Gau illuna. Aizea eta kas-kabarra.

(Sutondoan Otxoa bere lau semetxoekin: amar, zortzi, sei eta lau urtekoak. Alarguna Ama xaarra, andre argala, lanak menperatutako baserri-alaba, lo-gelan dabil lastaiak arrotzen, umeak lotarazteko. Apari-legea beteta: gaztañak eta esnea taloarekin... Ifar-aizea keezulotik sartzen zaie tarteka, sutautsa arrotuz... Aitak palatxoarekin astindu bat ematen dio suari garra bizitu dedifin).

JOAN

(Txikiena da) (Lau urte) (Umetxoak larrukiz jantzita)

-Aitatxo, esaiguzu ipuitxo bat.

BESTE IRURAK

-Bai, bai, esan.

OTXOA AITA

(36 urteko gizaseme gordiña eta ederra)(Kapusaia gainean du; baita amantarrak eta abarkak ere)

- Zer ipuin nai dezute?

BATEK MARTIN

-Tartaloena nai det nik.

BESTEAK MIKEL

-Nik jentillena nai det.

IRUGARRENK SALBATORE

-Jentillenik, ez; moroen gerratekoak nai ditut nik.

OTXOA

-Alkar artuko ote dezute guztiok? Zuk, Joantxok, zer ipuin nai dezu?

JOAN

-Beigorritxuarena nai det.

(Irriparrez)

BESTE IRURAK

-Orrek ez zian balio...

-Ori askotan entzun degu...

-Ori...

(Dana da protestatzea eta txiari amor ez ematea).

OTXOA

Ixilik denok. Gure poxpolin txiki onek eskatu diguna emango dizutet.

(Bere magalean artzen du eta begietara begiratzen dio)

Zure amatxoren begiak dituzu. (Bere kolkorako. Maitekor).

MIKEL

Asi, aitatxo

OTXOA

Bein Atxubitetxeko alabea bei-zai omen zegoen Aralarren eta bei-faltan etorri omen zan etxera. Birao egin zion ugazamak: ez zala geiago etxean sartuko bei-gabe... Illunarrean bei-billa joan omen zan eta billatu zuan beien figura gorri-gorria eta eldu zion isatzetik eta figura arrekin sartu zan leize-zulora. Mari agertu zitzaion beigorritxo baten antzera. Neska ez zan aspalditxo batean geiago agertu.

MARTIN

Ez al zan geiago agertu iñoiz?

OTXOA

Zulo aren atakan ikusi omen zuten artzaiek illea orrazten. Esan zien irteteko kanpora zulo artatik. Eta, neskak ezetz erantzun. Txerri gorri bat zeukan aldamenean eta ura esnatzen bazan, galduko zitula guztiak eta alde egiteko.

SALBATORE

Zer egiten zuan neskak leize-zulo aretan?

OTXOA

Ari baten adarretan urresko matasa, ardatzean egin, lixubea jo, ogia erre Mari Muru-mendiko Dameak, Anbotoko Sorgiñak, agintzen zion neurrian.

MIKEL

Eta, an dago oraindío?

OTXOA

Neska eder bat eginda gero, etxera bialdu zuan Marik eta etxerako saskitxo batean, ikatza eman omen zion etxerako...

MARTIN

Ikatza? A zer gauzea...

OTXOA

Baiña, leizetik atera zuanean, ikatza urre biurtu zitzaion saskitxoan.

SALBATORE

Mari, orduan, ona da.

OTXOA

Ona eta gaiztoa. Biak betera. Leze-zulotik sugarretan ateratzen danean, ez da goxogoxoa egoten.. Orduan bialtzen ditu tximistak eta arriak gai guztiak ondatuz...

MARTIN

Garia ona da, aitatxo. Egia al da jentillek asmatutakoa dala garia?

OTXOA

Jentillek asmatu eta kristauak arrapatu Ataungo koba batean jentillek bizi omen ziran eta sekulako gariak biltzen omen zituzten. Bealdeko lurretan kristauak ez zuten garirik eza gutzen eta Sanmartintxiki igo omen zan bein aien kobara eta berealdiko gariak ikusita, apustu bat egin zion jentillei zeinek salto audiagoa egin gari-pillo gaiñetik. Jentillek errez egin zuten gaiñetik salto; baiña Sanmartin-txiki gari erdian erori zan eta zaramazkin bota aundi aiek, osorik gari-alez bete...

MIKEL

Bai ederki egin zula. Zergaitik daukagu ikuilluko atean karda-lorea?

OTXOA

Karda-lorea eta aizkora, biak dira etxea tximistatik gordetzeko. Tximistak okerkeri aundiak egiten bait ditu. Gabonetan Etxorro baserria erre zan tximistak jota.

MARTIN

Naparrak baiño okerkeri geiago egiten al ditu tximistak?

OTXOA

Ez dakit zer esan ere: tximistak asko jotzen bagaituzte Txindoki mendiaren inguru onetan, naparrak geiago oraindik. Aaztu zaizute joan dan urtean, emen bertan, Iramendiko gaiñean, Enparaundiko Erramus urkatu zutela...?

MIKEL

Eta, auzoko Katagorri naparra al da, ba..?

OTXOA

Zergaitik diozu ori?

MIKEL

Zumin batekin anka-zaiñetan ederrak eman zizkidalako atzo eta urrungoan aizkoraz joko nindula.. Nik bildur diot, aitatxo...

OTXOA

Egingo ziñun okerren bat.

MIKEL

Bere etxe-ondoko belardian jolastea besterik ez, aitatxo.

MARTIN

Neri ere etxe onetan danok giñala sugekumeak esan zidan an bertan...

OTXOA

(Oldozkoi eta berekasa)

Zorioneko belardi orrek lanak eman bear dizkigu oraindik. Gure beiak larrera sartu dirala eta ez dirala, beti badegu eztabaidaren bat... Aspalditxo onetan zer gertatzen zaioan ez dakit; baiña asarre bizian darabilkigu. Ni ikus-tearekin batera, sua dariola jartzen da. Bigun egiten badiot, sutsuago oraindik... Bekaikeria sortu ote zaio barnean gure auzo oneri..? Gure azpitik ibilli-bearrak erretzen ote dio barrua..?

(Une artan dan-dana etxeke atea. Otxoa bere aulkitik jeiki eta atera dijoa onela esanez:)

Aurrera. Sartu, sartu aurrera; gure baserriko atea zabalik daude beti bidean datorrenentzako.

BIDEZKARIA

Eskerrik asko, jauna.

(Berrogei urte inguruko gizona da. Kapusaia burutik beera, abarkak amantarrekin, gezia eskuan eta ezpata gerrian. Bustia dator baiña ez ainbeste).

OTXOA

Pasa sukalderaiño. Martin, aulki bat jaun onentzat.

(Mikelek berea lagatzen dio)

Jarrai zaitetz sutondoan. Kendu kapusaia eta amantarrak. Esne tanta bat berotuko dizut.

(Bidazkaria jartzen da Martinen aulkian, baiña ez du ez kapusairik, ez amantarrak kentzen, Otxoa kaikua artzera doa)

BIDEZKARIA

Ez, ez det esnerik nai. Zorigaiztoko gau onetan bidean gelditu naiz iñorako ez nintzala. Larreatik netorren Olazagutira. Naparroako

Merinoa omen dabil inguru aietan eta pizti txar ura zertan dabillen jakin nai...

OTXOA

Gureak ere andik dabilta.

BIDEZKARIA

Bai, Lazkanoko Jaunen seme Semeno ixilik joana dala, esan didate...

OTXOA

(Arri-ta-zur)

OFF Nork esan dio ori oneri..? Gutxiak dakite Semeno Olazagutira joana danik. Gure artean konfiantzazko gizona izango degu au. Gure artekoa beintzet bai. Ixilik gordeteko agindua artuta gendukan.

(Bidezkarari)

Larreakoekin artu-emanetan izan gera beti; baiña, zure gomutarik ez det. Ez zaitut gogoratzen...

BIDEZKARIA

(Sutondoan eserita dago suari begira)

Ez da arritzeko, asko gera-ta Larrean. Larreko gaztelua Lazkanokoa bezin aundia eta ederra da...

OTXOA

Esnerik nai ez badezu, gaztai apur bat ekarriko dizut.

(Une artan amona sartzen da sukaldean)

Ama, umeak lotaratu.

AMAMA

Tira, umetxoak, jaun oneri agur esan eta lotara...

(Umeak jeiki eta badijoaz amamarekin lo-gelara)

UMEAK

Agur, jauna. Ondo lo egin. Agur, aitatxo, etorri musu bat ematera.

BIDEZKARIAK

Ume ederrak dituzu.

OTXOA

Bi urte da ama galdu zutela. Ezkerrak amama bizi dutenari... Baiña, berriketari utzi eta gaztaia ekartzera noa.

(Joaten da lo-gelara gaztai billa, bertako kutxan ditu-ta)

(Sutako kanpaiatik egurrezko txali bat artu du gaztaia eta ogia ekartzeko)

BIDEZKARIA

(Berekasa)

Biar berriro etorriko banintz, ez zendukea

orrelako kunplimenturik nerekin izango. Nor naizen ez dakizu... Nere Jaunak ondotxo ordainduko dizkit gaurko neke auek. Lazkanon biar jakingo dute ni gaur emen izan naizela eta ortik etorriko diran okerrak nere etsaia-rengana jo dezatela eta ez nere lagun Axari-rengana...Auzoko Axari gero ere lagun bear det...

OTXOA

(Eskuetan gazta, ogia eta sagardoa ditula sartzen da eta mai gaiñean utziko ditu)

Ez da gauza asko. Apari-legetxo bat egiteko aña bakarrik. Zorria iltzeko.

BIDAZKARIA

Eskerrik asko, berriz ere. Naikoa da.

(Beste gabe jaten asiko da. Otxoa bere aurrean eseriko da)

OTXOA

Eta, Larreatik zer berri?

BIDEZKARIA

(Bere kolkorako) Onek zeukak Larreako kontuen berri jakiteko gogoa eta nik osta-osta dakit Larrea nun dagoen.

(Otxoari)

Ba, an gabiltza Beteluko naparrekin burruka bizian... Joan astean berrogei txerri, lau bei eta zortzi beor arrapatu dituguz Naparroako lurraldean, Aralar mendian.

OTXOA

Guri berriz, eurak arrapatu digute artalde oso bat joan dan astean eta orain amabost Segurakoei Naparroako Merinoak ogeita amaika mando kendu dizkie. Ordañak artuko dituztela uzte det. Gaiztoak dituk benetan...

BIDEZKARIA

Izan ere, guri nundik Kalte egingo dabilta beti napar alen oiek..!

OTXOAK

(Zutitzen da)

Zure zaldiarekin astuta nengoen. Pentsu on batek ez dio kalterik egingo. (Badoa ikullu atetik)

AMONA

(Une artan amona agertzen da lo-gelatik. Krisaillua eskuetan)

Gabon, jauna. Zure baimenarekin lotaratzera noa.

BIDEZKARIAK

Gabon, etxeoandrea.

OFF. Aldameneko lo-gelan Otxoaren lau umet-

xoak, biñaka oge bakoitzean, lo daude aingerutxuekin amesetan.

(Bidezkaria bere aulkitik jeiki eta lo-gelan sudurra sartzen du)

Ementxen daude laurak. Ederki, ederki...

OFF. Solairutik zintzilik dauden saiaski eta urdairen itzalak dantzan dabilta suaren argira.

Bidezkaria kopeta-illun dago bere aulkian.

OTXOA

(Ikullutik dator)

Lotaratu nai dezunean mandioan daukagu gela ordeko bat. Erakutsiko dizut nai dezu-nean.

BIDEZKARIAK

Bai, banoa. Nekatuxamar ere banago-ta.

(Mandioko atetik gora dijoaz. Kamarak segitzen die. Buelta eman eta suari begiratu)

OTXOA

(Jetxi eta sukaldera dator, sutautsak pillotzeko, sua estaliz. Bitartean onela dio)

Etsairik ez dedilla sartu sukalde onetan eta aingeruak dantza egin dezatela bere inguruan.

OFF Orrela esango ez balu, bere arbasoen animak aurka edukiko lituzke; suaren bearra bait dute gauez, geuk egunez bezala. Gauerditik aurrera eurak etorriko dira su onen ingurura.

(Krisaillua artu eta umeen gelara begiratu bat ematen dio, lotaratu aurretik)

OFF Orduak aurrera doaz. Gau-erdiaren mugan gaude. Etxe-barruan dana da pake. Etxetik kanpora aizea, euria eta Mateo Txistu erbien ondoren... Zein dala Mateo Txistu? (Aizeak txistu kanpoan) Aizeak txistu jotzen duanean neguko gau beltzetan, Mateo Txistu bere txakurrekin erbien atzetik dabillega esan oi dute Euskalerrian. Eizerako afizio aundia zuen apaiza dala ere, esaten dute. Meza ematen ari zala, Meza erdikoan, erbien atzetik zebiltzen zakurren zaunkak entzun-da, urduri, denak bertan laga eta zakurren ondoren joan omen zan. Arrezkero or omen dabil, eten gabe, erbien ondoren, gau bildurgarrienetan batez ere...

(Txistu-otsa aizeak) (Sukaldea illupean, estalitako suaren gorritasunak ematen duen argi apurñoa besterik ez da.) ("Kirrin" sukaldeko atea. Geldiro-geldiro irikitzen dijoa. Atearen atzetik Bidezkariaren burua agertzen da.

Begiratu bat emanda gero, sartzen da barrura ixil eta begirunez, anka-punttatan. Beti begirunez;)

BIDEZKARIAK

(Umeen lo-gelara begirata gero)

Lo dago gizarajo au. Nabillen kontuz eta ixil, bada-ez-bada ere... Orduak aurrera dijoazkit. Onezkero Naparroan bear nuen. Katagorri dala eta ez dala emen nago oraindik. Gauerdia izango da. Emen bear zuan. Kanpoko atea irikiko diot.

(Ala egiten du eta bitartean ikusi-aldi ematen die baztar guztiei)

KATAGORRIK

(Sukaldeko atetik burua agertuz)

Or al aiz, Axari?

BIDEZKARIAK

Aspaldi onetan ire zai, Katagorri.

KATAGORRIK

(Barrura sartuta misterio aundiz)

Esan bezala, Semeno, Lazkanoko Jaunaren semea, an dezute Olazaguti inguruan. Urdian-go zulora joana dek ixillean Perizerekin. Ori jakiteak iri ez dik okerrik ekarriko, onurak baik. Ontzako urre ederrak jasoko dituk. Neretzako ere zer-edo-zer izango dek. Zati bat orain nai nitek...

BIDEZKARIAK

Tok poltza. Baiña, orain zati bat eta gero bes-tea.? Ez diat tutik ententitzen.

(Poltza emanaz)

KATAGORRIK

Oraintxen ikusiko dituk nere asmoak.

(Poltza artu eta sutokiko suarri atzean gordetzen du) (Poltzari begiratu) Au neri eskeiñitakoaren erdiak ere ez dek. Bestearen erantzuna ik ereak kobratutakoan izango diat. Bitartean emanidak ire ezpata ori ere. Dana osorik kobratutakoan, atzera biurtuko diat ire eskue-tara.

BIDEZKARIAK

Ez diat antzik ematen; dana dala tori nere ezpata, ez bait dut gaur bearrezko. Eta, ibilli ari bizkor, berandutzen ari zaigu-eta.

KATAGORRI

Bai, gure asmoa bete daigun.

(Beste gabe, ezpata sutondoan utzita, sartu dira biak umeen lo-gelan. (Joan txikia aukeratzeko dute eta kontuz ateratzen dute ogetik eta estalki batekin bildu. Sukaldean berriro dira-

nean esnatzen da umetxoa. Iriki ditu begi beltz larriak baiña ez diote garraxirik egiten utzi. Katagorrik eskuarekin estali dio agoa. Umea bidezkariari emanaz;)

Artzak eskuetan.

BIDEZKARIAK

Lenengo zaldia atera bearco det ikuillutik.

KATAGORRI

Goazen ba.

OFF. Bidezkariak, Axari naparrak, bere zaldia ateratzen du ikuillutik astiro-astiro, zaratarik gabe. Zaldi-gaiñetik umea artu eta illunpean galtzen da Naparroako bidean. Katagorrik badu oraindik lanik ikuilluan. Otxoari alditun okerkeri guztiak egingo dizkio. Ikuilluan sartuta dabil, Bidezkariak alde egin zigun unetik. Badator sukaldera.

KATAGORRI

Otxoa madarikatua. Orain dituk nereak. Nere atzaparretan erori aiz. Eta pago batean mingain-luze ikusten ez auten artean, ez diat pakerik izango. Arrotuari orain jaunaren gazteluan i bezalakorik ez dala-ta... Galbidean jarri aut.Ire odolaren egarri nauk. Egarrri bizia nerea..!

(Parre tristea ezpañetan eta gorroto bizia begietan)

Ire ezurrei agur egitera joango nauk beleak garbitukoan. Deabruagaitik zin dagit, nere itza beteko dedala. Ara nere argibidea!

(Ori esanarekin batera, naparrak emandako ezpata, lurrean sartu du indar guztiaz. Ondoren igesi doa, danbada ateari emanaz). (Zarataro Otxoa dator sukaldera krisaillua eskuetan)

OTXOA

Zer ote zan ori? Zertan ote dabil gure bidezkaria?

OFF. Otxoa mandiora igo da eta ogea utzik. Kanporako atera doa eta irikita arkitzen du. Sukaldera dator berriro.

OTXOA

(Krisaillua eskuan)

Alde egin digu. Orren azkar joan bear ote zuan ba? Nik ez det lo-saio aundirik egin. Goizaldea oraindik urrun dago.

(Krisailluaren argira ezpata ikusten dut zutik lurrean sartuta. Eskuetan artu eta krisailluaren argira begiratzen dio. Arrituta)

Napar ezpata! Tiebasko gazteluaren ezauga-

rria du. Madarikatua! Naparra, alajañetan, gure bidezkarria...! Ez al zigun izugarriren bat egingo..

.(Garxaxika asiko da)

Martin, Mikel, Salbatore, Joan..!

(Sartu da lo-gelan)

Emen al zaudete guztiok..?

(Bi ogeak begiratuta)

Nun da Joan nerea..! Ez da negar egiteko ordua. Jeiki Martin eta ikuillutik atera zaldia..

(Mikel ikuillura eta aita abarka mantarrak jaztera. Jazten ari dan artean Martin dator sukaldera estu eta larri)

MARTIN

Zaldia etzanda dago odoletan, aitaxo.

OTXOA

(Su eta gar)

Aspisuge madarikatua! Nik ostatua eman eta ik semea arrapatu..! Arrapatuko aut..!

MARTIN

Zaldirik ez, aita.

OTXOA

(Zalantzan unetxo batean)

Zergaitik ez? Bai Katagorri eskatuko diot zaldia.

(Etxeko atetik zantzoka)

Katagorri..! Katagorri..! Mikel, irten bidera Katagorri eta zaldia eskatu; baiña ohea da bera onera etortzea gertatu diranak esplikatzeko. (Amantarrak eta abarkak lotzeari ekiten dio berriro. Gero kapusaia jantzi eta ezpata estutu gerrian. Eskuetan azagia artuko du.) Makurgaitza dek Katagorri, baiña orrelako estu-aldi batean, lagundu bear... (Umeak sukaldera datoz, baita amona ere oiñutzik eta alkarri bilduta)

KATAGORRI

(Katagorri sartzen da sukaldean. Arrituta bezela eta zeken)

Zer dek orrelako garraxiak gauerdian egiteko..!

OTXOA

(Estu eta larri)

Utzidak zaldia, arren, Jainkoaren izenean. Azkar..!

KATAGORRI

Utziok Jainkoari pakean. Akelarrenen batera al oa gauerdian eta zaldi gaiñean..? Albitxuko jauna akelarrean..! Ez genduke besterik falta..

OTXOA

(Larriago)

Zer nai dek zaldiaren truke? Baiña, bereala bear det. Napar batek seme txikiena arrapatu zidak... Bizkor, Katagorri!

KATAGORRI

Auek ez dira iñora joateko orduak eta kito.

OTXOA

(Belaunikatzen da)

Ire aurrean ona ni belauniko, Albitxuko jauna izan arren... Zer nai dek gaiago..? Utzidak zaldia berandu baiño lenen...

(Amama eta umeak baztar batean daude zotinka eta negarrez. Katagorri geroz eta zekenago)

KATAGORRI

(Burua arro jaso eta okerka begiratuz onela diotza Otxoari)

Noiztik ikasi dek orrelako falso-paperak ain ederki egiten..! Emen napar bat izan dala jakingo duten bildur al aiz..!

OTXOAK

(Ezpatari elduta, belauniko oraindik)

KATAGORRIK

Bildur dana bide txarretik dabillelako dek!

OTXOA

(Salto baten jeikitzen da eta ezpata burugaiñetik jasotzen du)

Ni salatzaile..! Nere biotz urratua zirikatzer a ator..!

KATAGORRIK

(Bere ezpata atera eta atzeraka egingo du sukaldeko ateraiño)

Ire paperak ederki betetzen dituk. Baiña, alperrik! Nik, Otxoa, begi-bizta diat luzea...

OTXOA

(Besterik eziñean, ezpata lurrera eta bere gorputza aulki batera botatzen ditu. Nekearen kargak burua makurtu dio. Ausita dago. Birrinduta. Zukututa). Jainkoak salba nazala.

KATAGORRI

(Irriparra ortzetan)

Nere oinpean, baiña ez diat naiko. Adar batek zintzilik ikusi nai aut.

(Alde egiten du)

13/- **Taberna bat: sagardotegia. Zuri batzuek argi egiteko.**

(Mai luze bat eta amasei lagun txerrikumeak

jaten. Lau txerri-kuma erreak bakoitza egurrezko txali aundi batean. Lurrezko pitxarrak sagardoa edateko. Txerriak zatituta datoz. Eskuekin jan eta pitxarretik eran. Upelak barruan. Pitxarra uztutzean upelera sagardobilla txotxa kenduta. Algarak eta etengabeko izjarioak.) (Kapusaiak eta ardi-larrukiak)

OFF. Murdingoetan gaude Naparroako Sakaneke errixke batean. Garzi Semeneitz dute buru, maian lenengo dagoena. Jaten ari diran txerriak lapurretakoak dira eta orretxegaitik, gozogoak. Ortik ainbeste algara. Gertatua gogoratzen ari dira.

14/- **Mendian. Goizean goiz. Argi dago.**

OFF. Amasei lagun doaz Otzaurteko atetik beera Zegamaruntz. Atea da Otzaurte eta bertan makurtzen da Aizgorri eta leuntzen. Ate orretatik pasatzen dira naparrak Gipuzkoara eta giputzak Naparroara. Sakon-sakonean dago Zegama eta bertara doaz gure amasei gizonok. Geziak eskuetan, ezpata motza gerrian, abarka-mantarrak oiñetako eta, kapusaia burutik beera ez duenak, ardi-larrukiz estaltzen du bere gorputza. Garzi-Semeneitz aurretik. Gizon gordiña oraindik eta bere ondoren iru anai gazteagoak, bi osaba eta guda-Lagunak.

GARZI SEMENEITZ

Ni aurretik joango naiz eta zuek etorri atzerago. Iñor baletor, txistu joko dizutet.

(Bera eun metro aurretik doa basoan aurrera. Pagoak erdoiak janda agertzen dira: orriak ori-gorrixkak sukaldeko pertzeen antzeko. Zerua goibel. Udazken aurreratua. Pagadia Zegamako Eleizetxoaren oiñetaraiño jeisten da. Eldu dira amaseiak baso-ertzeraiño. Abatearen etxea eleiz-atzean dago eta bere aurreko atarian amaika txerri gazte eta urdanga ama beurokin batera. Enbor baten atzetik kiñu egiten die laguneri ixil eta bizkor ibiltzeko)

Aurrera!

(Eldu diete amaika txerriei burnizko kakoekin eta euren garraxiak odoletan ixildu. Abata konturatzerako maldan gora doaz Otzaurteko atera).

OFF. Murdingoetan jan zituzten txerriok kronika zaarrak dionez; baiña, pasadan beste bei

bat ere eraman suten eurokin. Gertakizun auek milla berreun eta irurogeita bateko urtean gertatu ziran. Iruñako paper oiek diotenez urte artan gertakizun geiago ere izan ziran Gipuzkoako muga inguruan. Ona batzuek: gure Garzi Semeneitz onek eta bere bi semeak, Inigo Diaz eta Yenego Amurrok, Beste lagun batzuekin batuta, lau abere, lau bei eta mando bat arrapatu zioten Lopez Diaz de Unzetari. Diego Lopeizeri, berriz, errota eta bi etxe erre ondoren bei-zaia il zioten eta berrogei bei akabatu. Zortzi bei zortzi zekorrek in arrapatu zizkieten Pero Garziari, palazioa eta upeltegia sei upelekin, erre ondoren. Etxea eta upeltegia erre zieten bai Lope Peritz Ibarkoari eta baita Pero Abateri ere.

Oker oiek epe bakar batean egin zituzten eta ondoren naparrora bildu ziran; baiña, etxerakoan Pero garzia il zuten eta Diego Lepeizeren artzaia ere bai, Lopezen semea urkatu ondoren. Ordurako Araman, Zaldudon, Erripaiden eta Muskatuen ganadu-lapurretak egitiak zituzten. Ez zuten gutxi bear napar kuadrilla onek.

(Kamarak bitartean txerri-lapurrei segiko die Otzaurtetik aurrera Naparroko bidean)

Gipuzkoarrak ere ez ziran lo egoten. Bien arteko burruka zan. alkarri lapurretak eta aldarrirailketak. Gipuzkoa eta Naparroaren arteko artu-emanak oso daude gaiztotuta. Politika aldetik gauzak ikusi ezker, berriz, giputzak Kastillarekin bat eginda ibiltzea, ezin zuten naparrek pakean eraman.

15/- **Iruña. Errege-gela FELIPE III**

OFF/ Ona gai oneri buruz zer gertatu zan, Semenoren historia baiño bi urte geroago: Felipe III zan Naparroako Errege eta Enrike de Sulli nombratu zuan bere erreinorako Gobernadore 1331 urtean. Urte orretan idatzi zuan erregeak auxe:

(Kamara Felipe III'aren irudi baten aurrean)

"...queriendo descargar las conciencias de nuestros Predecesores, et nuestra, conoicemos et decimos en verdat, que el derecho de aver et heredar la propiedad de las Tierras de Ipuzcoa, et de Alava, et de Rioja, et de toda la otra tierra que ha seydo, et es, del Reino de Navarra, et lures sucesores, et quanto tiempo las ha hombre tenido embargadas, soste-

nidas contra Dios et razon, et usurpándoles lur derecho.”

(Kamarak segi irudiaren aurrean)

Esanez bezela Gipuzkoa, Araba eta Errijoa Naparroako Erregearen menpekoak zirela eta Napar-erreinoak zuela Probintzi oienganako eskubide osoak. Eta, egia esan giputzak, arabarrak eta errijojakoak danak zebiltzen Kastillarekin buru-bat eginda Naparroaren aurka...eta, ortik sortzen zitzaien, besteak beste, eraman-eziña eta gorrotoa...

IRUÑAKO GOBERNADOREA

(Aurreko gela. Garaiko jantziak. Gobernadore eta Joan de Erreta Merinoa) Garzi Lopiz, Lazkanoko jauntxoak asarre dabil Etxarri-aranazek pariak, pakearen ordaiñak, pagatzen ez diotelako.

JOAN ERRETA

Erria erreko omen du pariak ordaintzen ez badizkiote.

GOBERNADOREA

Asarre badabil, dabillela. Zuk eun gudaria artu eta zoaz Etxarri-aranazera; onek ez du pariarik ordaindu bear iñundik ere Lazkanori. Zure esku utziko det arazoa.

JOAN ERRETA

Eun gizon naikoak ditugu. Etxarrik arri-esi ona du defensarako.

GOBERNADOREAK

Zoaz ba, eta Aranazko esibarrutik ballara osoa zaindu. Apirilla da eta bertan geldi Lazkanokoari asarrea pasa arte.

16/- Basoa Etxarri-aranaz inguruan. Egun-argitzen

OFF/. Merinoa Etxarrira etorrira zegoan Garzi Lupiz lazkaularrak, Semenoren aitak, Etxarri erretzeko erabakia artu zuanean... Ogei mando zuziz beteak ogei mandazaiñekin eta beste berrogeita amar guda-mutillek artu dute Naparrorako bideak, Ataundik gora, pagadi artean gailurrean eta ariztiak beeran Etxarri inguruan. Egun sentiaren argiak gaueko illuna urratzen asita zegoen lazkaularrak eldu zira-nean. Zelatan zeuden Merinoaren mutillak Aranazko baillara bete zuten adar-otsez. Eun asko ziran esi-barrutik kanpotik zetozen irurogeita amarren aurka jokatzeko. Garzi Lupizek zuziei su emateko astirik ere ez zuan artu. Ez zioten artarako biderik eman... Ekin diote

basora berriz ere lazkaularrek; baiña, andik gora mendietan aurkitu zituzten txerri, bei, auntz edo ardi, aurretik artu eta eurokin eraman zituzten Lazkanora. Ez zuten alperrikako biajerik egin... Merinoa Etxarri-aranazen gelditu zan uztaillaren zazpirarte, San Fermin egunerarte.

(Kamarak bitartean gertakizun oien irudi batzuek eman)

17/- Basoa itsua. Egunez.

(Semenoa eta Borja baztar batean aurreko gertakizunen testigu)

(Kamarak Semenoa eta Borjarengana gerturatu)

SEMENO

Nere aitak Etxarri erre nai izan zuan ezkeroz, asi ziran Naparroan pakearekiko bideak egiten. Baiñan, itxuraz bakarrik.

BORJA

Zeñen bidez?

SEMENO

Gobernadoreak eta Gotzaiak, Iruñatik, idatzi zioten nere aitari eskutiz bat Erreta Merinoaren bidez eta Lizarragan alkartu ziran Merinoa eta nere aita.

BORJA

Ezer onik atera zuten andik?

SEMENO

Artan ari dirala, pakearen bidiak billatzen alegia, ixilleko lan batera bialdu ninduen aitak Olazaguti aldera. An aurreko mendietan, Kontrasta erriskan, daukagu torre bat, andik ikusmiran egoteko Naparrora begira...

BORJA

Eta?

SEMENO

Salatari-barrunta batek nere berri eman zion Merinoari. Lagun batekin nijoan eta biok arrapatu ginduzen mendian gendukan txabola batean.

BORJA

Barruntak esaten al diozute salatariet?

SEMENO

Izen orixe daukate gure artean.

BORJA

Eta, zer gertatu zan?

SEMENO

Nere laguna onera ekarri eta ementxe, Etxarri-aurrean, urkatu zuten eta bere gorpua zintziliek utzi arbola batean erritarren pozgarri.

BORJA

Pakerako bide eskasa dek ori. Baña, salatarien arazo ori ez diat ondo entenditzen. Naparroako Merino batek nola jakin lezazke Lazkanoko berriak..?

SEMENO

Erreta Merinoak barruntak edonun ditulako. Begira, Borja, lagun maite bat nuen nere ize-nekoa Semeno de Uriz eta nere etxetik, Lazkanotik, irten zuan bertako bost mutillekin. Barruntak, salatariak, esan zion Burunda ballaran entregatuko zitula. Eta nere lagun maitea Urdiañen urkatu zuan eta an utzi zuan arbolan zintzilik ura ere.

BORJA

Oiek egiak dira?

SEMENO

Egi zeatzak 1329an gertatuak. Ikusten dezu, Borja, zenbat okerkeri naparren eskutik jaso bear izaten ditugun?

BORJA

Eta, zurekin zer egin zuan Merinoak?

SEMENO

Tiebasko gaztelura eraman nindun. Ango gertakizunen berri gero emango dizkizut. Orain esango dizut gure okerrik aundienak 1330an eta 1331an gertatu zirala naparren eskutik. Lenengo gure lagun oiñaztarren Larreako gaztelua lurreraño ondatu zuten. Geroago Berastegira urbildu ziran eta bertako gure senitartekoen gaztelua, erre zuten eta aizkenik Lazkanora etorri eta gure "fortaleza" birrindu zuten... Zurea eta nerean ziran zanpatu zuten... naparrek! Eta, i oiekin etorri aiz gure etxe berrira; egoitza eman diek bertan... Borja, Borja, ez diat ori sekulan barkatuko.

(Ke-artean galtzen dira oianean)

18/-Lazkanoko gaztelua. Egunez. Gela nagusia

(Bi morroi mai luze bat ipintzen ari dira eta jarlekuak maikoentzat, auzia erabakitzeke.)
(Zazpi jar-leku)

MORROI 1

Nork esan ori gertatu bear zanik...

MORROI 2

Gutxienea usten dan tokian, salatari-barrunta. Nork esan..? Ezin diat sinistu ere...

MORROI 1

Gaurko egunez ez ari ifokin fia... Norberaren erraiñuak ere bildur ematen dik.

MORROI 2

Ain zintzoa zan gizona..!

MORROI 1

Bai, bai... Zintzotasunak orain ikusten dituk... Joan Zuri'ditek orrelakoek izena Joan Zuri'... Aurretik zurikeri asko eta atzetik salatu...

MORROI 2

Besteren bat izan balitz...baña, ori..!

MORROI 1

Besteak bai eta ori, zergaitik ez..?

MORROI 2

Maiak bere epaia eman arte ez diat ezer sinistuko.

MORROI 1

Sinistu bear ko dek. Argibiderik ez zaie falta maikoai.

MORROI 2

Ala izango dek, bear bada, baiña nik sinistu ezin.

MORROI 1

Bai, jaunak ere orixe esaten dik: ezin duela sinistu; baiña, egia balitz, bere eskuz urkatu omen likek.

MORROI 2

Gaizki nai dionen bat zebillek or tartean, bera ondatu naiean... Ez neok geiegi fiatzen...

MORROI 1

Badatoz. Guazen gu emendik...

(Alde egiten dute bigarren ate txikitik.)

OFF/. Morroiak esan bezela Garzi Lupiz dator epaikari eta maiburuko, guda-mutil eta aidentaldearekin. Gela zabala izan arren betetzen ari dira, mai-inguruan zutik. Garzi Lupiz Lazkanoko Jaunaren arimea triste dago.

(Mai-buruan Garzi Lupiz eta beste iru aldamen bakoitzeko. Zazpi. Garaiko festatako jantziak)

GARZI LUPIZ

Jaunak, badakizute zer arazo dakargun eskuartean: Semeno preso eta Per lñigiz urkatua. Gure artean barruntak eta salatariak daude naparren serbitzuan; bestela, nundik eta nora jakin dute Olazagutira joanak zirela..? Ixilik joanak ziran...Auziaren mamia danok dakizute.. Erabaki dezagun auzia.

(Zutik euren atzetik gelditu diran bi gudarieri) Ekarri ezazute.

(Badoaz mutillak morroiak joan diran ate txiki-
tik, maiaren gibeletik dagoena. Eta, Otxoa
dakarte kopatillun eta eskumuturrak lotuta)
(Jaunak Otxoari)
Albitxuko jaun Otxoa, nere galdereiri argi eta
garbi erantzun diezu.

OTXOA

Bai, jauna.

GARZI

Zuenean naparren bat izan al dezute lengo
gabean?

OTXOA

Bai

GARZI

Gau osoan?

OTXOA

Ez.

GARZI

Arengandik dirurik ertu al zenduan?

OTXOA

Ez.

GARZI

Baietz ziona ba zan emen.

(Guda-mutilleiri)

Nun da Katagorri?

(Sartu da Katagorri bere billa joan diran bi
gudariekin) (Jaunak Katagorri)

Naparrengandik dirurik jaso al zuan onek?

KATAGORRI

Bai, jauna.

Bai, jauna.

OTXOA

(Katagorri begira begietatik keia dariola)

Gezurra!

KATAGORRI

Gezurra?

OTXOA

Bai, gezurra. Gezur utsa.

KATAGORRI

(Berarekin sartu diran guda-mutillei)

Erakutsi maikoei onen etxean zer billatu gen-
dun.

GUDARIA

(Diru-poltxa bat erakusten die)

Ara, Albitxuko su-arri azpian zer billatu
degun.

(Epaikariak aopekotan eta jendea arri-ta-zur)

OTXOA

(Larri eta naigabez)

Arazo onetan eskuak garbi ditudale, Jainkoak
daki.

GARZI

(Bizi-bizi)

Utzi Jainkoari bakean!

OTXOA

Jauna, serbitzari zintzoa izan nauzu bati, eta
orain salatzaille bezela agertzeak ematen dit
biotzean min.

GARZI

Ez da norbera iñor, norbere burua garbitzeko.
Zure itzeetan ez da egirik argitzen iñundik.
Egia beste bide batetik dator eta, etorri ere,
zeure kaltean dator.

(Otxoak bere burua makurtzen du miñaren
miñez)

Alkarren arteko ituniñ egin al zenduten napa-
rrak eta biok?

(Otxoa ixilik, erantzunik gabe)

Alkarri argibiderik eman zenien?

(Otxoa ixil. Erantzunik ez. Burua makurturik)

Ez al dezu erantzunik..? Otxoa, Albitxuko,
nere galdereri erantzun!

OTXOA

Aita baten biotz urratuari zirika zabilta eta
errukirik gabe..Zure biotzaren samina nere
biotzean daramat; zure semea Tiebasen
badago, nik nerea nun dan ez dakit...Semea
lapurtu zidanakin ituna egin..!?Nola, baiñan..!?

Nagoan ixilik...

(Zurru-murrua sortu jendearen artean...Badi-
rudi sinistu diotela..)

GARZI

Otxoaren itzak egiazkoak dira. Beste argirik
ez bada.

KATAGORRI

(Bixi-bixi)

Ara neroni argibide. Neronek ikusi nitun biak
alkarrekin.

OTXOA

Gezurra..!

KATAGORRIK

Gezurra?(Guda-mutillari) I, agertzak an billatu
degun bigarren zera...(Gudariak ezpata bat
ematen dio. Katagorrik eskuetan artu eta
maiaren ipintzen du)

Jauna, ondo begiratu nungoa dan ezpata ori..!

GARZI

(Eskuetan artu eta begiratu bat emanda gero,
oso arriturik)

Tiebasko gazteluarren ezaugarria du ezpata onek! Zeiñek eman dizu ezpata au, Otxoa?
(Ixildu da berriro Otxoa)
Ez al dek erantzunik..?

OTXOA

Zertarako erantzun nere itzari sinistuko ez badiozute..?

(Zearo suminduta eta lur-jota)

EPAI-MAIEKO BATEK

Otxoaren aurkako susmoa bada.. Susmo oien arrazoibidea Katagorriren eskutik datoz...
Poza dario ezpañetatik eta Otxoaren etsai agertu da...

MAIKO BESTE BATEK

Otxoaren semeak ere argibide litzazke auzi onetan.

GARZI

Dakartela nagusia.

(gudari batek irten eta laister Martin dakar eskutik elduta. Aita ikustean zotinka negarrez asten da)

Ez izute, ume, eta nere galdereiri erantzun: zure aitak iñor etxean artu al zuan gaez.

MARTIN

(Zotinka)

Kontu-kontari ari zitzaigula, gizon bat sartu zan etxean.

GARZI

Geiago zer?

MARTIN

Lotara bialdu ginduzen aitatzok.

GARZI

Eta, gero zer gertatu zan?

MARTIN

Gabean aitak esnatu ginduzen, Joan arrapatu zutela.

GARZI

Ogetik jeiki ziñeten?

MARTIN

Bai, jauna, eta zaldia topatu nuen ikuilluan odoletan etzanda eta gero aitak Katagorriti ots egin zion

GARZI

Zertarako?

MARTIN

Zaldia eskatu zion eta ez zion eman nai eta orregaitik biak burrukan asteko jarri ziran..

GARZI

(Katagorri)

Zer diozu, Katagorri?

KATAGORRI

EGI UTSAK DIRALA. Susmoa artuta nengoan eta igarri nion Otxoa itxurak egiten ari zala.

GARZI

Zer diozu, Otxoa?

(Otxoa ixilik, burua makur).

Gaizki zoaz.

(Maikoeiri)

Zuek zer diozute?

MAIKO BATEK

Ez dirala gauzok bear aiña oraindik argitu. Otxoa zigortzeko eta urkamendira eramateko, argi geiago bear degu. Orainarte izan de bezelako izanda Albitxuko jauna, ergibide geiagorik gabe ez nuke auzirik erabakiko...

GARZI

Eta, besteok zer?

BATZUEK: GEIENAK.

Ala dala.

GARZI

Ondo da. Argi geiago egin artean, Otxoa gillt-zapean gordeko degu. Eraman presondegira. Gaurko lanak egin ditugu, jaunak.

(Otxoa daramate ekarri duten atetik. Erabakia ez zaio izan gogoko Katagorri. Arpegiko barreak usatu zaizkio. Illuna eta amorrua pozaren orde. Erakutzi beza kamarak Katagorriren asarre-aurpegia). (Jendeak irtetzen du gelatik: Garzi Lupiz eta maikoak gelditu dira, eurak bakarrik)

Otxoak zintzo jokatu du beti eta orain orrelakorik ezin nezake errez sinistu.

BATEK

Ezin genezake, besterik gabe, erabaki gaiztorik artu, Otxoa bera dalako epaitzekoa...

BESTE BATEK

Baiña, errudun gertatuko balitz, orduan zigor guztiak gutxitxo.

GARZI

Ziur egon jaunak; ori ala bada, nere eskuz neronek urkatuko det.

(ateraiño eldu dira. Maikoak zurubian beera asi dira. Garzi bertan gelditzen da)

Agur. jaunak.

BESTEOK

Agur.

(Jarraitzeko)
Anes Arrinda